

Szász Ferenc

AZ UNITARIZMUS LÉNYEGE

Unitarizmus. Ízlelgetem a fogalmat s rádöbbenek: ilyen közvetlen módon még sohasem tettem fel se magamnak, se másnak a kérdést: mi is a lényege hit- és életfelfogásunknak? Lehet-e és egyáltalán szabad-e vállalkozni arra, hogy "egy szóban csak" próbáljuk meg összefoglalni azt, ami, számomra legalábbis, "nyüzsgő" s "áradó", mint a lét (Radnóti)?

Lehet, hogy nem volna szabad, mégis megpróbálom, hiszen ez is az unitarizmushoz tartozik s talán nem is áll távol a lényegétől.

Kísérletemben abból indulok ki, hogy mi képezi a többi, általam többé-kevésbé ismert vagy éppen átélt " -izmus" lényegét. Csak néhányat sorolok fel a bölcelet, teológia, művészet, a társadalmi-politikai élet tárgyköréből: idealizmus, materializmus, monoteizmus, politeizmus, dogmatizmus, liberalizmus, realizmus, szürrealizmus, kapitalizmus, fasizmus, szocializmus, kommunizmus. Rengeteg volna még, de azt hiszem, a felsoroltak elegendőek bebizonyítani azt, hogy minden "-izmus" esetében a fogalom lényegét a toldalékkal (-izmus) ellátott alapszó határozza meg, hordozza, a toldalék csupán az alapfogalom köré rétegződő, legtöbb esetben jól körülhatárolható, leírható (?), eszme- és jelképrendszerek és valóságelemek zárt vagy kevésbé zárt halmazát jelöli.

Az unitarizmus lényege tehát az "egy", az "unus, unitas" volna, legalábbis szerintem, itt kell keresnünk azt.

Ebben az esetben természetesnek vélem, hogy az "egy" fogalmát úgy tekintsük, mint amely túlmutat a maga pusztá számnévi mivoltán. (Az "egy"-re, mint határozatlan névmásra most gondolni sem merek!)

Az "egy" magyar nyelvű, legfontosabb főnévi értékű származékszavait *számba* véve, számomra a következők tűnnek most a legkifejezőbbeknek és leghasználhatóbbaknak: egyediség, egyéniség - egyesülés, egység - egyetem, egyetemesség. Ezeket is leszűkítve három, immár jelzői értékű vezérszóra építkezem a továbbiakban, megpróbálva előbbi állításomat igazolni, úgy közeledve az unitarizmushoz, mint a történeteiben megjelenő és létező valláserkölcszi eszme-, érték- és intézményrendszerhez.

E három vezérszó: egyetlen- egységes -egyetemes.

EGYETLEN

Az unitárius elnevezés (mint amelyből az unitarizmust közvetlenül származtathatjuk) a keresztény istenfogalom körüli teológiai küzdelemben a 16. sz. végi Erdélyben született. Első előfordulása 1600-ból ismeretes. Az "unitárius" jelző a Dávid Ferenc reformációi irányelvéhez hűségesen ragaszkodó, az istenség személyes egységét valló új reformációi irányzat követőinek önmegnevezése.

Templomaink külső és belső falain ilyen jelmondatok őrzik azóta is ezt a mozgalmas korszakot és szellemiséget: "EGY AZ ISTEN", "AZ EGYETLEN ISTEN TISZTELETÉRE". Ilyen, számomra különösen sokatmondó és naivságában is kedves felirattal is találkoztam egyik templomunk tornyán: "Csak egy az Isten". (Hányféleképpen is lehetne ezt hangsúlyozni, olvasni és érteni!)

Valójában azonban az unitarizmus, eszme- és vallástörténetileg, Isten egyetlenségének állításával, a monoteizmus megjelenéséig nyúlik vissza. Merész ez az állítás, és távol áll tőlem a nagy világvallások örökségét elorozni, unitárius őstörténetet sem hamisítanék, de az szerintem tény, hogy az egy, egyetlen Isten fogalmát Dávid Ferenc Jézustól, ő pedig a judaizmusból vette át. Az unitarizmus mindig is több volt és több akart lenni, mint a hagyományos keresztény istenfogalom tagadása. Nem antitrinitárius kicsengése a fontos ma már, hanem az egyetlensége annak az istenségnek, aki teremtő és gondviselő szellem.

Az egyetlen istenség állítása és imádása a vallástörténelemben úgy jelentkezik először, mint a politikai hatalom talán eleve bukásra ítélt vallási reformtörekvése (Egyiptom), és később úgy lesz valósága a vallás világának, mint a szellemi fejlődés szükségszerű lépcsőfoka, nagy győzelme (judaizmus, jézusi kereszténység, iszlám).

Hogy a kereszténységen belül egy visszafejlődés következett be s másfél évezredig az unitárius eszme kollektív vagy egyéni eretnekségnek minősült s néha még ma is annak minősítetik, az a kérdés lényegén nem nagyon változtat.

Dávid Ferenc magányos előfutárainak és egyházzá szerveződő utódainak épp az az elévülhetetlen érdeme, hogy a kereszténységet természetes jézusi forrásához visszavezették és ezzel a vallás szerves fejlődésének igazi útján is megtartották és megtartják. A visszaesés és mellékútra-térés nem ritka a vallás fejlődésében: az unitarizmus egyik lényeges vonását éppen ezért abban látom, hogy az igazi jézusi vallás átmentője és további fejlődésének alapja a kereszténységen belül.

Miért a felekezetieskedőnek tűnő, anakronisztikusnak ható, unitáriuskodó szektáskodás? - kérdezheti bárki közülünk. A kisebbségtudatból fakadó öntudatlan vagy tudatos agresszivitás megnyilvánulása vagy éppen leplezése?

Bizonyosan ez is, de nem ez a lényeg. Isten egységének - egyetlenségének - a kihangsúlyozása azért fontos egy fél évezreddel a reformáció után is, mert ez képezi alapját az Ő erkölcsi személy mivoltának, s Isten erkölcsi személy, "élő" mivolta a további alapja az igazi vallásnak: ezen épül fel a vallásos világkép, a magán- és közösségi istentisztelet, a kultusz, a meghirdetett és részben ténylegesen is megélt erkölcsiség.

És nemcsak Istenre vonatkoztatva: a személyes létezés leglényegesebb meghatározója, valóságának szavatolója az egyetlenség, az egyediség, a személyesség: a világ, az ember, az emberi közösségek, az üdvözülés útjára és módjára, egyszóval minden egzisztenciális kérdésünkre nézve is. Ha a lét legfőbb értékét, személyességét, az istenségre nézve nem fogadjuk el előbb egyértelműen és mindennemű spekuláció mellőzésével, magunkra sem vonatkozathatjuk azt.

A 20. sz. végén valóban nem ildomos az individualizmus szellemét "tetemre hívni", de az individualizáció ettől függetlenül van, létezik, sőt, létünk kulcsszava, érték alapja és érték mérője, belső feltétele és szavatolója.

"Oh, egyetlen egy istenség" -imádkozunk csodálattal eltelve; "én vétkem, én vétkem, én igen nagy vétkem" -hangzik gyarlóságunk beismerése; "egyetlenem", választjuk ki szeretetünk tárgyai közül az éppen legközelebbit. Mindez világosan bizonyítja, hogy a személyes szeretet, gondolat, érzés, akarat az, amely egyetlené, fel nem cserélhetővé, meg nem ismételhetővé teszi, avatja számunkra Istent, az embert, a világot, népünket, szülőföldünket. Szentté: s az unitarizmus "szentségeinek" száma végtelen lehet.

Ez az értékelismerés, megkülönböztetés, egyénítés munkál már a csecsemőben és kisgyermekben, mielőtt még a grammatika által a közösség stukturálná tudatát. Ezért vallom azt, hogy az unitarizmus alapfokon az egyetemes isteni kijelentésen nyugvó természetes vallás, a hívó értelem és akarat által bárhol, bármikor és bárki által felérhető és megélhető, történelmi alapja pedig a Názáreti Jézus tanításának erkölcsi monoteizmusa. Egyházzá szerveződésének érdeme pedig mindazoké, akik a Biblia, a józan értelem és a tanúságtevő mártírium árán, ha kellett, vissza tudtak térni Jézushoz üdvösségkeresésük útján.

EGYSÉGES

Az individuumok, a teremtett világ egyedei, egyénei és személyiségei alkotjuk egyetlenége folytán természetes, potenciális egységet és közösséget alkotnak.

Ezt a ma már közhelynek elkönnyelhető igazságot a vallás, s ezen belül az "ős-unitarizmus" sejtette meg és állította elsőnek, s ez a "közhely" ma is az unitarizmus egyik alapvető hitelve.

A teremtett, függő lények világában az egységre való törekvés két irányú: vertikális, amennyiben a teremtett lény a Teremtővel törekszik egységre jutni, és horizontális, amikor ez az egység a teremtmények világában képezi a megvalósulás tárgyát.

A történelem folyamán az egység, a maga egyre fejlődő formáiban, fokozatosan és lépcsőzetesen jött létre. A család, a törzs, a nép, a nemzet, a társadalmi osztályok, rétegek és csoportok, az egyházak váltakoztak és váltakoznak, de az emberiség ma már eljutott az egység globális, az egész ismert világot átfogó eszméjéig és formái első megjelenéséig.

Az egység természetes megvalósulási formája - és az ideális is egyben - az integráció: ennek keretében a személyesség nem tűnik el, nem oldódik fel, sőt, az egységformák is tovább élnek a magasabb rendűekben. Az örökéletet is inkább integrációnak tudjuk felfogni és állítani.

Századunkban az emberiség a tudomány, főleg a fizika és biológia terén is eljutott a világ és az élet egységének a felismeréséig. Ezzel magyarázható, hogy a társadalmi-politikai kérdéseken túl (béke, igazságosság, szabadság stb.) életünk olyan kérdései is globálisá (kényszerűen közérdekűvé) váltak, mint például a természetvédelem.

Az unitarizmus a maga sajátos valláserkölcsei módján járult és járul hozzá az egység munkálásához: egyrészt teológiaiilag továbbra is szilárd alapot nyújtott és nyújt minden igazi egységötörekvésnek, másrészt követői által számbeliséget messze meghaladóan ma is minden alkalommal ott vagyunk a haladásért, egységért vívott küzdelem élvonalában. Hogy a hazai unitarizmus ma már túlhaladott és hagyományos bizonyos szempontokból, az nem az unitárius eszme gyengülését bizonyítja, hanem a világtörténelem erővonalainak minket elkerülő eltolódását.

A világ megosztottsága eszmeileg, fajilag, társadalmilag, politikailag és vallásilag, s az ebből fakadó konfliktusok természetesen elkeserítik az unitáriusokat is, főleg, ha szűkebb pátriánkban kell újból és újból megtapasztalnunk, megélnünk őket nap mint nap; derűlátásra adhat okot azonban az a tény, hogy legalább kérdésfeltevésünk eljutott az egység gondolatáig, s egyre több olyan utat fedezünk fel, olyan eszközöket, amelyek az egység felé vezetnek és azt hathatósan munkálhatják.

Gondolom, magától értetődő, hogy az unitarizmus soha nem mondhat le önmagáról a pusztá (üres, formális) egység kedvéért: a kompromisszum-kötésben nem mehet el az önmagáról való lemondásig, önfeladásig. Mentőségére legyen mondva, nem kívánja ezt komolyan ellenfeleitől, partnereitől sem.

Az unitarizmus hagyományos radikalizmusa sohasem vezetett még agresszivitáshoz (vajon csupán a lehetőség hiányában?), mindig defenzív jellegű volt: ma sem a konfrontációt keresi, hanem a dialógust: közmondásos "harcosságát" nem a külső tekintélyelvűség, hatalmi eszközök bírása vagy megőrzése, hanem az általa képviselt hitelvek igazságtartalma generálja.

Ezt a szelíd és mégis határozott jézusi alapállást a régi és új szembenállásban és harcában a 16. sz.-ban egyedülálló módon élte meg Dávid Ferenc: miután egy évtizeddel korábban ő maga volt a lelkiismereti szabadság és vallási türelmeség törvénybeiktatásának kezdeményező "lelke", hitelveihez való töretlen hűségében, a megismert igazsághoz ragaszkodva, minden kompromisszumot elutasított, tudatosan vállalva mártírságát.

Az unitarizmus már csak ezért is elítél minden hamis és erőszakos egységítést. A világnak, az emberiségnek nem egyneműsítésre, uniformizálásra, az egyedi, személyes jegyek másságának, sajátosságának eltörlésére vagy asszimilá-

ciójára van szüksége, halott, lélektelen egységre, hanem önkéntes, szabad és felelős testvériességre, ahol mindenféle többségi-kisebbségi minősítés értelmét veszti. Ehhez pedig elkerülhetetlenül szükséges a tolerancia, akár a pozitív diszkrimináció is, a dialógus, az ésszerű és mindkét fél számára elfogadható kompromisszumra való hajlandóság.

A konfliktusokat erőszakos eszközökkel csak elfojtani, elleplezni lehet, meg-és feloldani nem. Nem is tanácsos, hiszen az elfojtott eszmék, érzelmek, indulatok gyűlölettel tölte általában robbanásszerűen szabadul fel, agresszivitása irányítható, sokszorosan pusztító és önpusztító. Példáért nem kell messzire mennünk, még a szomszédba sem.

Az unitarizmus kihangsúlyozandó lényegét ezért képezi, különösen itt és most, a természetes úton, "magától", azaz Isten törvényei szerint megvalósuló egység, s bár a világban tobzódik a vallási, nemzeti, politikai fundamentalizmus, a szabadság, türelem, szeretet hirdetése és felvállalt szolgálata mégsem reménytelen.

EGYETEMES

Tételezzük fel, hogy minden sürgető globális kérdésünket megoldottuk, valósággá vált az egységes világ, s mi annak boldog "polgáiraiként" végre "emberek" is vagyunk. (Utópia?)

Hogyan jellemezhetnénk ezt az állapotot? Magam beteljesedésnek semmiképp nem merném nevezni, inkább így írnám körül: "nem messze vagyunk már Istenországától".

Az unitarizmus teljesség és egyetemesség igényű vallásos világnézet. Talán már mi magunk is mosolygunk és legyintünk, amikor a tökéletességre-jutás jézusi parancsát idézzük, mint afféle nem hivatalos lelki célkitűzést, de azért nem mondunk le erről az eszményről, még ha olyan anakronisztikusnak, divatjamúlt-nak tűnik is.

Az egységrejutás, a földi egyetemes béke és boldogság az unitarizmusnak nem végső célja, csupán egyik nagyon fontos, de közbeeső állomása. Az unitarizmus célja a teljességre, egyetemességre, tökéletességre jutás, teológiai nyelven az egyéni és kollektív üdvözülés, az örökélet öröme és boldogsága. Ez az örökkévaló aktualitása az unitarizmusnak, amely minden más egzisztenciális kérdésünket Istenországába perspektívájába emeli és helyezi.

Ha szabad egy jól ismert és elcsépeelt materialista frázissal élnem, az egység inkább mennyiségi, az egyetemesség minőségi vetülete életünknek. Az egyetemesség az az új minőség, amelyet a megélt unitarizmus által érhetünk el, szerezhethünk meg. Nem ingyen kegyelemből, hanem erőfeszítés által, és nemcsak saját erőnkkel, hanem Isten szent lelkének a segítségével.

Az unitarizmus mindenhol és mindenkor a minőség által igazolta létjogosultságát, hívta fel magára a figyelmet; ha így jobban tetszik: legjobb képviselői a szolgálatban tüntek és váltak ki, hírnévre téve szert, vagy örökre "ismeretleneknek" maradva. Függetlenül az unitáriusok tételes számától, intézményeink erejétől, akár az elnevezéstől, amely alatt az unitarizmus a világ különböző tájain fel-felbukkan, az unitarizmusnak nem volt és nincs szégyellnivalója. Ezért engedjünk meg magunknak annyi szerénytelenséget, hogy az unitarizmus jövőjére tekintve se aggodalmaskodjunk. Nem vagyunk hurrá-optimisták, csupán realisták: az emberiségnek vallásilag az unitarizmuson kívül nem igen van más választása és útja.

Néha elképzelem, milyen hatással volna a vallás világára egy földönkívüli civilizációval és annak vallásosságával való találkozás. Úgy érzem, egyedül az unitarizmus nem roppanna össze attól a sokkhatástól, amellyel antropomorfizmusunk kénytelen-kelletlen levetkőzése járna.

Nem érzem véletlennek - egyetemességről lévén szó -, hogy észak-amerikai hittestvéreink egy része egyháza nevében is élni kíván az unitárius/univerzalista megkülönböztetéssel: a jövő iránti nyitottságot sejtem és üdvözlöm ebben, minden unitárius megrögzöttségem ellenére. Channing találon nevezte az istenséget "egyetemes Atyának", kidomborítva azt a potencialitást, mely az unitarizmusban

rejtőzik, amelyet a jézusi erkölcsi monoteizmushoz való visszatérésünk még korántsem szabadított fel és értékesített teljesen.

Mert végső soron erről volna szó, amikor az unitarizmusról beszélünk, lényegét kutatjuk: igaz vallásnak bizonyul-e az unitarizmus, életképes lesz-e az eljövendő unitáriusok számára?

Kudarcaink és sikereink mögött és fölött, amelyeket eddigi élete folyamán unitarizmusunkban elszenvedtünk vagy elértünk, mindig ugyanarról volt szó: Istenországáról, ennek eszméjéről és valóságáról, az örömet gyökereiről és távlatairól.

Befejezésként az "egy" két más származékszavához fűznék néhány észrevételt, megjegyzést.

Immár néhány éve játszodom ezzel az eléggé jól hangzó fogalommal, személyes teológiai vizsgálati módszerrel: a "teológia grammatikája". Annyira ötletszerűen, hogy akár a "grammatika teológiájának" is nevezhetném. Dolgozatom felépítésében és megszerkesztésében is hasznosítottam néhány meglátást azok közül, amelyek eközben merültek fel bennem. Tehát:

- Unitarizmusunkról, vallásunkról gyakran állítjuk mi magunk, hogy egyszerű. Valóban "egy"-szerű, ha érthetőségére, ésszerűségére kívánunk ezzel utalni. De itt azért vonjunk egy határt: az unitarizmus nem is olyan egyszerű, vagyis nem könnyű, fajsúlytalan valami.

- Unitarizmusunkról, vallásunkról gyakran állítják mások, kívülállók, hogy együgyű. Valóban "egy"-ügyű, ha spekulációmentességére kívánunk ezzel utalni, a hívő értelemre, mely alapja. De itt is illő azért megvonni a határt, amúgy adysan: "Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig, / Vagy ez a mi hitünk valóságra válik".

Régen a máglya, a börtön és egyebek hatékonyan gyógyították az együgyűséget: a jövő évezredben, melynek az unitarizmus is lényege lehet, talán számíthatunk jóindulatú elnézésre. Melyért magam is alázatosan esedezem.

Dr. Rend Aranka

EMBEREK KRÍZISBEN - AZ ÖNGYILKOSSÁG, MINT ÉRTELMETLEN VÁLASZ

Az utóbbi évtizedekben a világ majdnem minden országában az öngyilkossági cselekmények, főleg az öngyilkossági kísérletek nagymértékű növekedését észlelték. Ez a szomorú jelenség főleg az aktív életkorban lévőket, különösen a 30 év alattiakat érintette. Az öngyilkosság, mint halál ok, az általános halálozás 4. helyén szerepel (a szív-érrendszeri betegségek, rosszindulatú daganatok és a közlekedési balesetek után). Az Egészségügyi Világszervezet felmérése alapján évenkénti átlagos előfordulása 13 öngyilkosság százezer lakosra számítva, de ez a szám világrészenként és országonként elég nagy ingadozást mutat. Egy, még a 70-es évek végéről származó statisztika szerint 18 százezrelék alatti gyakorisággal szerepelt Írország, Görögország, Olaszország, Anglia, Ausztrália, Franciaország, Svédország, Svájc, Lengyelország, Kanada és Norvégia. 18 százezrelék fölötti arányban a nemzetközi adatok Magyarországot, Japánt, Németországot, Finnországot és Ausztriát emelték ki. Ezek között a legnagyobb halálozást Magyarországon (33,9 százezrelék) és Japánban (31,4 százezrelék) észlelték. Előrejelzések szerint a következő évtizedekben számuk további növekedésére számíthatnak.

Romániát és más kelet európai országokat tekintve az öngyilkossági halálozást illetően adataink elég hiányosak, mivel az elmúlt rendszer tagadta, illetve eltitkolta ennek létezését.¹